

(زمانی نالی)

دوکتور امین علی موتاچی

به شی زمانی روزهات

کولتجی نهدهیات - بغداد

پیشه کی :

له کاتیکا که خوینده واره کانمان به مهلا و شیخ و میرزاده کانه وه ، له
گۆشه ی خانه قاو مزگه وت و حوجره و دیوه خانی ماله گه و ره کاندا ، خه ریکی
ده رس خویندن بوون ، ئا له و کاته دا که زور به ی خوینده واره کانی کورد
خه ریکی خویندنی زانستی علومی «عقلی و نه قلی» بوون و دوا ی
ته و او کردنی قورئانی پیروز و کتیه و ورده کان خه ریکی خویندنی فیه و
ته فسیر و نه حوو صهرفی عه ره بی و مه نظیق و گه لی زانستی تر ده بوون و له م
مزگه وت بو ئه و مزگه وت و له م شار بو ئه و شار به دوا ی ماموستا و مه لای
شاره زا و زانا و بلیمه تدا ، کتیب و که لوپه لی خویان ده دا به کولدا و به
دلینکی ساف و به ئاره زویه کی گه رمه وه رویان ده کرده ئه م لا و ئه و لای
وولاته که یان و له سلیمانی به وه بو سنه ، له سابلاخه وه بو هه ولیر ، له بیاره وه
بو زه ردیاوا ، له شاره زووره وه بو قه رده داغ ، له کویه وه بو پینجوبین ، له
گله زه رده وه بو کویه ، له ئامیدی به وه بو جه زیره ، له جه زیره وه بو بایه زید ،
له سعته وه بو دیار به کوه زور جار که لکه له ی ئاواره بوون و دوور
که و تنه وه ی ته و او یان ده که و ته سه ر و له کوردستانه وه به ره و شام وه یا به ره و
ئه زهر « ازهر » ی میسر ، وه یا به ره و هندوستان و خلیج ده که و تنه ری (۲) .

ئەو كىتیبو نامە زانستى يانەى كە لەو كاتەدا دەخوئىران بە عەرەبى و فارسى بوون ، مامۆستاكان لە ئەلقەى دەرس و تەسەودا دەرسە كانىان بە كوردى بۆ شاگردە كانىان لىك دەدايەو ، ئەو ئەلقەى دەرسانە كە لە مزگەوتە كاندا دەگىراو ئىستا پىنى دەلین پۆل بە زۆرى لە سىن چووار قوتابى تى پەر نەدەبوو ، لە بەر ئەمە خوئىندەوارە كان دەیان تووانى بە ئاسانى و بە باشى عەرەبى و فارسى فێر بىن و تەنانەت زۆر بە باشى بتوانن بە فارسى بنووسن و نووسەرى باشيان لى پەيدا بىن ، بە رادەيەك شىعيرىشى پىن بنووسن (۳) .

ئا لەم كاتەدا زمانى كوردى (ئەو زمانە بىن كەسەى كە نە بەهۆى ئاينىكەو وە يا بە هۆى دەسەلاينىكەو وە يا بە هۆى سامان و بەرەهەمىكى پتەو وەكو عەرەبى و توركى و فارسى كە لە ژىر بالى دەسەلات و ئاين و بەرەهەمى ئەدەبى فراوانياندا نەشوونومايان دەكرد و خزمەت دەكران ، ئەم خزمەت (۴) نە دەكرا . ئا لەم كاتەدا ، زمانى كوردى) ھەر وەكو ھەموو زمانە ئىرانى بەكانى تر لە فارسى بەوە بيانگرە تا (پەشتو ، بلوچى ، تاجىكى) بە پىنى ئەو زرووفەى كە پىادا دەروپى ، لە گۆران و پىش كەوتن و جىن گرتندا لە كارا بوو ، دوواى ئەوەى كە ئەو رىگا دوورەى برىوو ، لە دوواى سوورى ناوەرەستەو (۵) «دوواى ھاتنى ئىسلام» . ئا لەو كاتەدا كە دوو شىوہ گەورەكەى زمانەكەمان وورده وورده لە قالبى خۆى دا خەرىكى جىن گىر بوون و مەبىن بوون (۶) ، دەبىن خوئىندەوارە كانمان بە واتا شاعىرە كانمان ھەر يەكە لە جىنى خۆيەو دەستى دا بە شىعەر ووتن و شىعەر نووسىن بە زمانى شىرىنى كوردى و ، دەستى دا بە كارھىتانی زمانى كوردى بۆ ئەم مەبەستە ، ھەر وەكو ھەموو زمانەكانى دراوسىنى ، لە جىزىرە دا شىخ « اجمدى جىزىرى » ئاوازى شىرىنى لى بەرز كردهو دەستى كرد بە سرودى ئەم بەرەھەمە شىرىنەى كە ئىستا لە بەردەستى كورددايەو ھەموو كورد زمانى پتوہ دەنازى ، ھەر وەھا

دهستی کرد به تومار کردن و نووسینی له سر کاغز بۆ ئەوهی وه کو
 گه نجینه به کی به نرخ به جێی بهیلێ بۆ نه وه که ی ، وه ئەوش پیشان بدا که
 ئەمه شیعری کوردی به وه ده ری بخا که زمانه که ی له زمانه کانی تر که متر
 نی، وه چونکه شاره زایی ته واوی هه بوو له ئەدهبیاتی فارسی دا ، زمانه که ی و
 شیعره کانی خۆی له هی « حافظ » و به ناوبانگترین غزه لی ئەو تضمین
 بکا و به م جۆره بلێ (۷) :

نوایا مطرب و چنگی فغان آفته خرچنگی
 وهره ساقی حتا کنگی نشوین دل ژ ئی ژنگی
 حیاتا دل میا باقی بنوشین دا بمشتاقی
 الا یا ایها الساقی ادر کاسا و ناولها
 وه یا که ده لی :

گر لؤلوی منشور ژ ظمی تو دخوازی
 ور شعر ملی بین ته بشیراز چه حاجت

لیره دا ئەگر چی مه بهستی پیشاندانی هونه ری خووشی تیا دایه ، به لام
 ئەو مه بهسته ش ئەگه به نی که : ئەو ووشانه ی ئەم شیعرا نه ی پین ووتراوه وه کو
 « لؤلؤ » وان که واته نه شیعره کانی وه نه ئەو ووشانه ی که به کوردین له
 هی حافظ که متر نین ، هه ر له دوای ئەم به سه د و په نجا سالتیک له « ۱۶۵۰ » (۸)
 زاینی دا خانی دیت و له سه ر هه مان ری و خه ت ده ست ده کات به ریک
 خستن و دارشتنی داستانه به ناوبانگه که ی کورد « مه م و زین » ، تیای دا
 پیشانی ده دا که زمانه که ی زمانی ئەده به ، زمانی نووسینه ، خانی ئەمانه له
 شیوه ی سکالا و نالین دا ده رده بری و ده لیت :

گردی هبوا مه سرفرازک
 صاحب کرمک سخن نوازک

نقد مه دبو به سکه مسکوک

ندما وهه بی رواج و مشکوک

لیزه دا نه وه دهر دهخا « ههر وهك قاعیده و راستی یهك » ، که نه ویش
نه مه یه : که « زمان یا به هوی دهسه لات و فرمانزه وایی ، یا به هوی ناین ،
یا به هوی باری ئابووری ، ره وراج پهیدا دهکا و بلاو ده بیته وه و پهره
دهستین » که نه گهر ئیمهش سه رفراز و سه ر داریک و خاوهن که رهم و
به خشنده - به واتا میرو پاشاو گه وره پیاوان - که به پاداش و هاندان
شاعیران و نووسه ران نه خرؤشین - و قسه و شاعر نه وازمان هه بو وایه وه کو
خه لکی تر ، چه عه رب چه فارس چه تورک ، نه قدی ئیمه بی به ها و ره وراج
مه مشکوک نه ده مایه وه (۹) .

وه یا ده لئ :

ناموسه لحاکم و امیران تاوان چیه شاعر و فقیران

به واتا خه تا و عه یه بو حاکم و میران ، خه تای شاعیر و فه قیران نی به ،
نه گهر که م مایه وه به ره همان که م و زور بلاو نه بیته وه .

وه یا که ده لئ :

صافی شمراند قخوار دردی

مانند دری لسان کردی (۱۰)

لیزه دا پیشانی ده دا که زمانی کوردی وه کو زمانی « فارسی دری » که
زمانی ده ولت و نه ده بیاته ، وایه .

وه یا که ده لئ :

کرمانجیه صرفه بی گمانه

زیر نینه به بین سپیدمانه

سفر مہی صورہ آشکارہ

زین نینہ بہ بین کو کم عیارہ

نقدی مہ میژہ کم بہایہ

بی سکہ، شاہ شہ روایہ

گردی بیوا بضر ب منقوش

ندما وھا بی رواج و مغشوش

تا بہم جوڑہ ہم شاعیرہ ہست بہرز و نازک و بہہوش و خاوند
بیروباوہرہ پیروزانہ ، دستیان دایہ زمانی کوردی ئەو زمانہی کہ نامادہ و لہ
قالبی زماندا مہیبوو - بہ تایہتی دەبینن کہ شیوہی جزیرہ شیوہ کہی
« احمدی جزیری » لہ ناو ہہموو شیوہ کانی کرمانجی شمالی دا ووردہ ووردہ
سہری بہرز کردوہ و بوو بہ شیوہی کہی ئەدہبی .

ہەر دوا بہ دوا ی ئەمان « مہولہوی » یہ صہلا و بانگہواز ، بہ شیوہی
گۆرانی (۱۱) بہ تایہتی « ہہورامی » بہہوی ئەو خۆشہویستی بہی کہ ہہیبوو
بہرامبہر شیخہ پیروزہ کہی بیارہ - میشکی ہہموو ناوچہی ہہورامان و
شارہزووری بہ شیعری ناسکی ئاوداری ، زاخاودا (۱۲) ، جگہ لہ « عقیدہ » کانی
کہ تیکہ لیکہ لہ شیوہی شارہزووری . لہ کاتیکہ مہولہوی بہ شیوہی
ہہورامی شیعری دەوتوہ بہ زۆری - شیعری ئەو سہردہ مہمان بہ شیوہی
گۆرانی بوو وہ بہ زۆری شیعری ئاینی بوو ، ئەگەر چی لہ پیش مہولہوی دا
خانای قوبادی و بیتسانی بی بہشیان نہ کردبوین ، - بہ دەنگی زولالی
خۆی ہست و نہستی ئەو کۆمہ ئەی دەورو پشتی دەجوولان ، بہ لام دەبی
بزاین کہ شیعہ کانیان لہ ناوچہ کانی خۆیاندا بلاو دەبوو ، بہ زۆری ئاینی
بوو ، جگہ لہ خہسرو و شیرینہ کہی خانای قوبادی .

دووا ی ئەمەش و دووا ی ئەوہی کہ زمانی کوردی شیوہی جنوبی

به تايه تي شيوه ي ناوچه ي شاره زور و ه يا بلييم شيوه ي ناوچه ي بابان ، به
 نه و اوي مه يي و خوي گرت و له ودا نه ما که ته نها تا که تا که ي فولکلوري پي
 بو تري دوا ي نه و ي و ا ي لي هات که بتوان ي و ه کو هه موو زمانيکي نه ده بي
 پيگه يشتو و شيعري پي بو تري •

حضرتي نالي و دهسته که ي نالي و هاوريکاني ، له ناوچه ي بابان و حاجي و
 که يفي و مه لا عبدالله جه لي له ناوچه ي سوړاندا و شيخ ره زاي شوخ و
 بليمه ت له ناوچه ي گه رمياندا و نه ده ب و هاوري کاني له موکري دا ، زمانه
 شيرينه که يان خسته کايه وه • به لام نه و ي شاياني باسه ، نه و يه که ده بي بليين
 « نالي و سالم » رچه يان شکاند و شيعري کوردي يان له شيوه ي باوي (۱۳)
 نه و سه رده مه که به گوراني بوو گواسته وه بو شيوه يه ک — که به هوي هاتوو
 چوو ، په يوه ندي شاعيران و مه لا و ماموستا کانه وه هاتبوه کايه وه که
 ناوهر وو که که ي شيوه ي بابان و شاره زور بو — که ده توانين پي ي بليين شيوه ي
 زماني شيعري نالي — نه و شيوه يه ي که له ژير بالي نه ماره تي باباندا خه ريکي
 نه شو نما بو • دوا به دوا ي نه مانه کوردي و شيخ ره زا و هاوري کانيان •
 نه و ي شتيکي ناشکرا و دياره نه و يه که شاعيران و نووسه ران زاني يان که
 مه رج ني به هه ر به عه ربه ي و فارسي وه يا به شيوه ي گوراني شيعر
 بو تري و بهو نرته وه و بنووسري ، دوا ي نه و ي بيني يان که نه م زمانه ناماده يه و
 گوئيگر و خويته راني هيه و ، هه ن ناگايان لي ي پي و په روه رده ي بکه ن
 ده ستيان کرد به شيعر و وتن و شيعر نووسين پي ي •

له بهر نه و يه ده بينين که بو يه که م جار ده ستيان پي کرد له ترسي ره خنه و
 توانجي هيندي که س ده ست پيشکه ري يان ده کرد و ده يان ووت :

نالي ده فهرموي :

طهبعي شه ککه ر باري من ، کوردي نه گه ر عينشا ده کا
 گيمتيجاني خو يه مه قصودي ، له « عمدا » وا ده کا

یا له مه‌یدانی فه‌صاحت دا به‌ میثلی شه‌سه‌وار
پن‌ تامل به‌و هه‌موو نه‌وعه‌ زوبانی راده‌کا

وه‌یا حاجی قادری کۆبی که له ۱۸۱۵ زاینی دا له‌ دایک بووه‌ ده‌بارهی
زمانی کوردی و نرخ و گرنگی زمانه‌که ده‌لیت (۱۴) :

ئه‌گه‌ر کوردیک قسه‌ی بابی نه‌زانی

موحه‌ققه‌ق دایکی حیزه ، بابی زانی

وه‌یا ده‌لیج :

کتیب و ده‌فته‌ر و ته‌ئریخ و کاغه‌ز

به‌ کوردی گه‌ر بنووسرایه‌ زمانه‌ی

مه‌لا و زاناو و میر و پادشامان

هه‌تا مه‌حشر ده‌ما ناو و نیشانی

لێرده‌ا گرنگی و نرخ و پڤووستی نووسینه‌ زمانه‌ی کوردی ئاشکرا
ده‌رده‌خا و به‌ یه‌کیک له‌و هه‌وانه‌ی داده‌نی که ده‌بنه‌ هه‌وی مانه‌وه‌ و
ناوونیشان ، به‌ واتا ناوونیشان و میژووی میله‌ت .

حاجی قادر زۆر به‌ باشی نرخه‌ی ئه‌وانه‌ی زانیوه‌ که ده‌ستیان داوه‌ته‌ شیعر
نووسین به‌و زمانه‌ پاراوه‌ شیرینه‌ پڤگه‌شتووه‌ و خۆشی په‌یره‌وی ئه‌وانه‌ی
کردوه‌ ، به‌لام فه‌رقه‌که ئه‌وه‌یه‌ له‌ به‌ر هه‌مه‌کانی حاجی دا زیاتر هه‌ستی
نه‌ته‌وایه‌تی دیاره‌ و ئاشکرایه‌ ، وه‌ وا ده‌زانی که ئیستایه‌ ، وه‌ختی داوا له‌
کوردان ده‌کات به‌ کوردی بنووسن و کوردی بزانی ، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ ده‌بینین
ده‌لی :

شه‌هسواری به‌لاغه‌تی کوردان

یه‌ککه‌تازی فه‌ساحته‌ی بابان

مصطفیٰ بہ تخلصی کوردی

غزلی کردہ بہر بوتی کوردی

لہم پارچہ یہا شاعرہ کان بہ راورد دہ کا لہ گہل « جامی ، سلمان ساوجی ،
ابن یمین » ی فارسی دا (۱۵) •

ہر وہا مہ حوی شاعیر و عاریفی تہ واوی سووپی خوئی ، لہ چہ ند
روباعی بہ کدا باہ خو بہ راہری زمانی کوردی پیشان دہا بہ رامبہر
زمانہ کانی تر بہ تاییہ تی زمانی فارسی و دلخ :

بنووسہ ، پیری دلہ ئہ مری کرد ، ئیطاعہ م کرد

لہ ئیتیداوہ کہ بہ تیئ مونا سبی دیوان

گہ دایہ کی وہ کو « مہ حوی » قہ لہ ندہ ریکی کورد

میثالی پادشہ ہی فورسہ ، صاحبی دیوان

ئا بہم جۆرہ لہم کور تہ پیشہ کی بہ دا بو مان دہر کہ وت کہ کاتی زمانی
کوردی بہ تاییہ تی شیوہی جنوبی « ناوچہ ی بابان و سو ران » ئامادہ بو
دہست کرا بہ شاعر و تن و نووسینی ، و شاعران یہ ک لہ دوا ی یہ ک
پہرہ وی یہ کتریان دہ کرد •

رۆئی نالی و سالم :-

ئہ وہی شایانی باسہ و ہر وہ کو و وتمان کاتی نالی و سالمی ہاوری ی و
تۆزی دوا ی ئہ وان کوردی و حاجی و شیخ رہزا دہستیان دایہ شاعر ، دہ بینین
ئہ و زمانہ کوردی یہ ی پنیان دہ نووسی ۔ بہ داخوہ چونکہ پەخشانی فارسی
لہ ئارادا بو زۆر بہ لای پەخشاندا لایان نہ دہ کردوہ ۔ ، کوردی یہ کی
جئ گرتوو بوو لہ بہر ئہ وہ دہ توانین بلین تا رادہ یہ ک ہتا ئیستاش ہر ئہ و
کوردی یہ ی نالی و سالم و کوردی و حاجی و شیخ رہزایہ ، کہ ئیمہ پنی

دەنوو سین و شیعری پێ دەلێن ، جگە لەو تاکە تاکە زاراوە و وازانەیی هاتنە کایەووە بە پێی رۆژ و هەروەها جیاوازی بەکار هێنانی « هونەری بەیانی » لەم چەرخەدا ، جا لەبەر ئەمە دەتوانین بڵێن جۆن لە ئەدەبیاتی فارسیدا فارسیکان دەلێن (١٦) ئێمە ئیستا بەو زمانە دەنوو سین کە سعدی شیرازی « ٧٠٠ » سال لەمەوپێش « گلستان و بوستان » ی پێ نووسیوە و بۆی دارشتوین ئێمەش دەتوانین بڵێن ئێمە بەو زمانە ئەدەبیەیی کە نالی و سالم و هاورێ کانی « ١٥٠ تا ٢٠٠ » سال لەمەوپێش شیعریان پێ ووتوو ، شیعەر دەلێن و دەنوو سین چونکە ئەگەر بەئێن وێنە لە دیوانی حەزرەتی نالی وەر بگرین و ئەو ووشەو عیبارەتانەیی بەکاری هێناوە پیشان بدەین ، هەر ئەوانەییە کە ئیستا ئێمە بە کاری دەهێنین ، بەلام دەبێ گۆران و پێش کەوتنی زمان لە گەڵ پێش کەوتنی باری ئابووری و تەکنۆلۆژی لەیاد نەکەین .

ئەوێ من مەبەستمە زمانی ئەدەبیە ، بە واتا شیعەر ، خۆ ئەگەر نالی پەخشائیکی هەبێ وەیا پەخشائیکی بۆ بەجێ بهێشتنایە ، هەر وەکو شیعەرەکانی دەبوو ، بۆ وێنە ئەم بەیتە نالی کە دەفەرموێ :

خاکی بەری پێت هەم گەڵە هەم گۆل بە سرشکم

وەقتی غەم و شادی ئەوێ کردوومە بەسەردا

ئای ئەم بەیتە وەیا ئەم مەبەستمە ئەگەر شاعیریکی ئیستامان بییەوێ بە شیعەر وەیا بە پەخشان بڵێن ، بروا ناکەم هیچ ووشەیکە لێ بگۆرێ مەگەر وەقت بگۆرێ بەکات . ئەوێ سەرنج رادەکێشێ ئەوێ نالی بەهۆی ئەوێ کە زۆر شوێنی کوردستان گەراوە دەبینن کاری گەری شیوەی ئەو ناوچە و شوێنێانە دیارە لە زمانی شیعەرەکانی دا وەکو بەکارهێنانی راناوی « ئەمن ، ئەتۆ » ، کە هی ناوچەیی موکری و پشدرە ، وە « ئەز » کە هی ناوچەیی ژووورە ، وە رەدین ، ئابشار ، ئاب ، ئاری ، ئاشوفتە ، بارەوەر ، بارگیر ، بەرق ، بید مجنون ، پالان ، چەمەن . . . و زۆر ووشە و زاراوەی تر کە بە

زۆرى ھى ناوچەكانى موكرى و ئەردەلان و شوئنهكانى ترى كوردستانە ،
خۆ ئەگەر بەھاتايە نالى بە ھۆى دەرس و مەلایەتییەو بەرەو بادینان و ژوورو
برۆیشتایە ، دوور نی بە کە زۆر وووشتە و زاراوھى کرمانجى ژووروشى تىكەل
زمانى شیعەرەكانى بیوايە •

لێرەدا ئەم چەند بەیتە شیعەرەنەى نالى بۆ وئینە و بەراوورد دەخەینە
بەرچاوو ، دووای ئەو ھەسەرى شاعیرەكانى ھاو چەرخى و دوای خۆى
دەكەین تا ئەمرۆ دەبینین ھەموو ھەمان زمانیان بەکار ھێناوھ جگە لەوھى كە
زۆر بەى شاعیرانى ھاوچەرخ و دوای نالى پەيوەندیان بە ناوچەى نالى یەوھ
بە واتا ناوچەى میرنشینی بابانەوھ بووھو ، بەرھەمى نالى و ھاوئىكانى و زمانى
شیعەرى نالىیان ، خۆئندووھ و ئاشناى بوون و بەکاریان ھێناوھ ، وەك حاجى
كۆبى ، نېھانى ، شیخ رەزا •

نالى :

ئالودە نەبێ تا بە زەبون گىرىی خوئینم
بۆ كوشتنى من دامەنى پاكى لە كەمەر دا

★ ★ ★

گول ھاتە دەرى ، لافى لە حوسنى بوتى مادا
لەرزى قەدى بەرزى ، لە رقا زولفى كەبادا

★ ★ ★

دەم دەم كە دەكازارى پر ئازارى بە غونچە (١٧)
بۆ دەعوەتى ماچى لە بە گوايا دەمى نادا

✽ ★ ✽

پىچەى پەرچەمى بو ، پرچى سیا
ھەر دەلىی مانگەشەوھ كولمى تیا

✽ ★ ✽

سەری فەرھاد و ، دەندووکی قولنک
دەستی مەجنوونم و ، دامینی چیا

دیدەت وە کو گول سوورە ، پری شەبنمی ئەشکە
یا لالەیی پر ژالە یە دوو نەرگسی شەھلات ؟

قوربانی توژی رینگەتم ئەی بادی خۆش مرور
ئەی پەیکی شارەزا بە ھەموو شاری شارەزور

داخۆ دەرونی سافە ، گورپی ماوہ تانجەرۆ
یاخۆ ئەسیری خاکە بە لیلی دەکا عوبور ؟ !

چاو و دل شەریانە نازانم خەتای کامیانە خۆ
تا بەداری کەم ، دەری کەم بیخەمە شین و چەمەر

غوباری ئەو شەو و روژەن ردینی ماش و برنج
کە تێکەلن شەبەھی صوبح و شام و شیر و قیر

خاوو بێ خاوی دو زولفی خام ئەز
چاوہ چاوی یەک غەزالە چاوم ئەز

بەھاوین جەستە خەستە دەردی گەرمام
بە زستان دل شکستەیی بەردی سەرمام

گهر ده برسی من له بهر چی کهم دهخۆم
من به برسی قهت مهزانه غهه دهخۆم

★ ★ ★

له دوگمه‌ی سوخمه دوینتی نویتزی شیوان
به‌یانی دا سفیده‌ی باغی ستیوان

★ ★ ★

مه‌که‌ن لۆمه‌ی په‌شیتوی دل که نه‌مشه‌و
په‌شیتواوه له بهر په‌رچه‌م په‌شیتوان

★ ★ ★

روژ و شه‌و خۆش خۆش له باتی کا گه‌لای پیتدا ده‌که‌ن
وه‌که‌ گه‌لا ریزانی پایز به‌که‌ به‌کی ده‌رژیتته ناو

★ ★ ★

تا نه‌گریا ئاسمان و ، ته‌م ولاتی دانه‌گرت
گول چه‌مه‌ن ئارا نه‌بوو ، هه‌م لیتیو غونچه‌ وا نه‌بوو

★ ★ ★

ده‌رونم پر که‌باب و ده‌رده‌ بێ تو
دل‌م گه‌رمه‌ و هه‌ناسه‌م سه‌رده‌ بێ تو

★ ★ ★

له‌خه‌و هه‌لساوه ، یا ئالوزه‌ چاوت
هه‌میشه‌ وایه ، یا مه‌خموره‌ نه‌مشه‌و

★ ★ ★

سه‌راپا گوواره‌ زه‌ردی ترس و له‌رزه
ده‌لنی عاسی بووه‌ له‌و جیگه‌ به‌رزه

★ ★ ★

بۆچی نه گريم ، سهد كه رتم دل ده شكيني
بۆ مهی نه رژۆی ، شیشه له سهد لاوه شكاهه

★ ★ ★

كه خاكی ، خاكی دامهن به ، وه گهر نه ، تۆزی بهر بادی
كه ئاوی ، ئاوی گه وههر به ، وه گهر نه بَلقی سهر ئاوی

★ ★ ★

گله ناکه م نه وه ندهی ده نکه جۆین
نه گهر كه للهی سه ریشم پر له كا کە ی

★ ★ ★

کوت نالی نه تۆ بمره نه من دیم
خودا که ی بِن ، خودا که ی بِن ، خودا که ی

ئه مه ههر وه کو کورد ده لِن «مشتی نمونه ی خهرواریکه» دوا ی ئه وه ی
ئه وه چهند به یته ی نالی مان وه کو نمونه خسته بهرچاو ، با سه یری ئه م به یته
شیرانه بکه ی ن که هی شاعیرانی هاوچه رخی نالی و دوا ی نالین ، تا ئه مرۆ ،
تا بۆمان ده رکه وێ که له روی زمانه وه – به واتا ئه و زمانه کوردی به ی که
نالی پێ ی نووسیوه و ده رگای شیر نووسینی به شیوه ی کرمانجی جنوبی
به گشتی وه به شیوه ی سلیمانی «بابان» به تابه تی خسته سه رپشت – ،
هیچ جیاوازی به ک نابینن مه گهر له روی تاکه تاکه ی زاراوه و ووشه ی
دروست کراوه وه نه بِن •

۱ - سالم (۱۸)

۱ - پێش ئه وه ی چهند به یتیکی سالم پیشان بده ی ن ، ئه م پارچه یه ی
ده خینه بهرچاو که ئه توانم بَلیم ئه وه ی من مه به سته له م مقاله یه دا و ، ئه و
هموو شتانه ی که ئه مه وێ ده ری بخه م له م پارچه یه ی سالم دا نومایانه و

کۆبۆتەو و تەصدیقی قسەکانم دەکات •

سالم دەفەر موۆ :

له عرصه‌ی أوجی عشقت بازی دل هه‌لسا له ده‌ورانا
به برقی پرتوی حسنت په‌ری سوتا له طیرانا
له روژی امتحانا دیم به‌رابه‌ر روئینی معشوق
که‌مه‌ر به‌سته‌ی هنر هاتن به‌ تیبی عشق‌بازانا
له یه‌ك لا «نالی و مشوی» له لا یه (سالم و کوردی)
له هه‌نگامه‌ی هنرگه‌رمی تک‌اجو بون له « مولانا »
له میدانی بلاغتدا به‌ سواری مرکبی مضمون
به‌ کوردی هه‌ریه‌که‌ تازی سواری بو له « بابانا »
که « نالی » ته‌وسنی طبیعی به‌ تزی گه‌رم جستن بو
به‌ چه‌وگانی خرد گوی دانشی ده‌ر کرد له میدانا
که په‌خشی طبیعی رامی هاته‌ سه‌ر مقراضه‌که‌ی تعلیم
پکابی پای بوسن سالم و مشوی له ده‌ورانا

١٤م پارچه‌یه‌ی سالم هه‌ر وه‌کو خۆی چۆن نووسرابوو له دیوانه
چاپ‌کراوه‌که‌یدا [«دیوانی سالم – کوردی و مه‌ریوانی – چاپی یه‌که‌م –
چاپخانه‌ی ایتم ١٩٣٣ »] ، وام‌خسته‌ به‌رچاو ، نه‌وه‌ی شایانی باسه‌ نه‌وه‌یه‌که
سالم زۆر به‌ جوانی ده‌ری ده‌خا که :

١ – نالی پیشه‌نگ و سه‌رکرده‌ی شاعیرانی کورده و به‌ واتای
ئێرانی‌یه‌کان (ملك الشعراء) یه •

٢ – سالم نه‌گه‌رچی نالی و مشوی له پێش خۆی و کوردی‌دا داناوه ،
که نه‌مه‌ شتیکه‌ خۆی هه‌موو که‌سێ اعترافی پێ ده‌کا ، به‌لام مه‌به‌سته‌ی له‌و

چواره نه‌وه‌یه که نه‌مانه هه‌ول و کۆشش و جستوجۆیان کردوه له‌م کاردا ،
له کاری نووسین و شیعر ووتن به کوردی .

۳- نه‌وه‌ی که زۆر گرنگه نه‌وه‌یه که ده‌لجی : هه‌ر یه‌که له‌مانه به
کوردی نه‌که به زمانیکی تر ، هه‌ر یه‌که یان سوارچاکیکی ده‌وری بابان
بوون ، وه لیره‌دا نه‌وه ده‌چه‌سپینتی که نه‌گه‌ر ئیمه بلین « نالی » شاعیری
ده‌وری بابانه راسته و له روی زانست و نه‌ده‌ب و گورانی نه‌ده‌به‌وه
دروسته .

۴- تکاجو : یاتکاپو : جست و جو - گه‌ران - به دوا‌ی شتیکا
گه‌ران و هه‌ول و ته‌قه‌لا دان بۆ شتی یا مه‌به‌ست و هونه‌ری .

مولانا : نه‌شی مه‌به‌ستی خانه‌قای مه‌ولانا بی وه‌یا مه‌به‌ستی له
مامۆستای گه‌وره‌یان (مولانا خالد) بی . وه نه‌شی « مولانا » به واتای
« مولانا » واتا نه‌صلی به عه‌ره‌بی به‌که‌ی بی . که له « مولی » وه هاتووه .
به‌لام وا دیاره به مه‌به‌ستی به‌که‌م هاتووه . وه‌یا مه‌به‌ستی ده‌ستی مولانا بی .

تازی سوار : عه‌ره‌ب سوار . مه‌به‌ستی له سوارچا‌ک دیت .

تازی : عه‌ره‌ب . عه‌ره‌بی .

بابان : نه‌ماره‌ت و ناوچه‌ی بابان .

ته‌وسن : توسن : نه‌سپی سه‌رکیش و گورج و تونده‌وه .

گۆی : گۆ .

ره‌خش : رخش : له نه‌صلدا ناوی نه‌سه‌په‌که‌ی روسته‌مه‌که
« فیره‌ده‌وسی » له شاهنامه‌دا به‌کاری هیناوه . وه نمونه‌ی خیرایی و گورجی و
چوستی بووه ، به‌لام مجازا بۆ خیرایی و گورجی به‌کار ده‌هینری .

رکابی پای بوسن : رکابی پهی ماچده‌که‌ن .

ب۔ وینه له شیمری سالی هاوچهرخ و هاوریی :

له رازی دل ئه گهر تیرت خه بر دا
دهدهی دهستی نیگارینت به سردا

* * *

له جیی تیرت دلیم دهدهی له سینهم
به استقبالی تو گهر بیی له دهردا

* * *

هموو جارئ چوارده یاپراخ و دو جوت نانی قهوی
بای دهدا لولی دهدا قووتی دهدا مثلی دواب

* * *

به تیرت جهرگم ئه ر لهت که ی ئه بهد ته رکی نه زهر ناکه م
له مهرگا بو ته ماشا بازه دایم چاوی نیچیرت

* * *

ئه وهند باری به خور ئه شکم نه ما ئه م چشمه بی ئاوه
به یادی قهددی سه روت جو ییاری بوو ئه ویش رابوورد

* * *

له موژگان و برۆ کیشاویه چاوت
به رابه ر بو دلیم شم شیر و خه نجه ر

* * *

جانم فیدایی سروه که ت ئه ی باده که ی سه هر
ئه ی په یکی شاره زاله هه موو راهی پر خه تهر

۲ - مهوله وی : ۱۸۰۶ - ۱۸۸۲

۱ - ئیمان باوهره بالیت نه شیوی

وه شهش چت ئه وی ئیمان بوئ

خۆی وه خۆی بووگه نامرئ و ئه مینئ

وه بی چاو و گوئ ئه بی و و ئه وینئ

له عه قیده ی مهوله وی - کوردی به که ی چاپی مجمع -

* * *

۲ -

هه ره به هار ناوی ده ی له په یمانه

فورسه ت ده فوه وتئ ده ی له په یمانه

عه قیده ی مهوله وی - چاپی - مصر -

لیره دا مهوله وی مان له بهر ریز پیوه گرتنی شاعیران هیناوه ، چونکه
مهوله وی به شیوه ی گورانی « هه ورامی » شیعره کانی نووسیوه ، به لام له
نه ظمی دوو « عقیده » که ی دا شیوه ی شاره زووری تیکه له .

۳ - مه لا وه سمان « فایق وه یا حزین » ۱۲۲۱ کۆچی (۱۹)

بینج خشته کی له سه ره غزه لی نالی :

* * *

شکر شکر آمیز خدا واجه بو من

پیوسته که ارباب نظر مست سبومن

دامی هو برباده لهری باز وه کو من
ام سرسری بازانه کوا هسیر بومن

مشکل بگنه ساعدی شاهیک وکو من

★ ★ ★

زدهی شمشیر ابروتن صفی رۆم و عهجهم جانا
غلامی خالی هندوتن کهی و دارا و جم جانا

به قامهت سرو رعنایی به قیمهت دوری یکتایی
خهجالهت بار روخسارت گولی باغی ارم جانا

★ ★ ★

۳ - کوردی - ۱۸۰۹ (۲۰) :

دل دهسووتن چین به چین دهشکیتنه سه ر یه ک وه ک فه نه ر
خاوهنی روی ئاتهشین و زولفی چین چینم نه هات

* * *

به داوی رووت و دانهی خالی سه رووت
گرفتاره دلی سه د عاشقی رووت

* * *

ئه گهر مه یلت له دل ده رکه م ، غه ربیی کویی دلبه ربم
ئه گهر ساتن له یادم چی هیلاکی ژه هری ئه ژده ر بم

* * *

سه دای سه متوره که لاهم گهرمه ئه مشه و
چریکهی بانگی دل بن شه رمه ئه مشه و

٤ - که یفی ۱۸۱۴ - ۱۸۸۳ (۲۱) :

با خاکی بهری پیت بس دلسی زار نزارم
با فهرشی سهری ریت بی گول و گولشن و گولزار

فی الجملة که نووسیوته که بوج نایه وه کویه
چون بیمه وه ئیستیش که له سهرمایه شهری پار

که یفی :

ئهوهی شایانی باسه ئهوهیه که که یفی له مدرسه سی حاجی مهلا (اسعد)
له کویه ، چاوی به شیخ رهزا که وتووه ، ههر وهها هاوچه رخی حاجی قادر
بووه ، که یفی و هاوری کانی په یوه ندیان بووه له گه لی شاعیرانی ناوچه ی
بابان و گهرمیان ، جگه له وهی که زوریان سهریان له ناوچه ی بابان داوه ،
ههروهها دهوری شیخ رهزاش که م نه بووه له م نزیک بوونه وهیه .

* * *

٥ - حاجی قادری کوی ۱۸۱۵ (۳۳) :

ئه ی بی نظیر و هه متا ههر توی که بهر قهراری
بی دار و بی دیاری بیدارو و پایه داری

* * *

له سهر شهو روژی داناوه مه لئین فیتی له سهر ناوه
له بهر با جامی یاقوتی به مشکى وشکى دا داوه
له دامینی چیا بو خر مه نی گول ختیه تی خارا
به دووئه ستوونه که ی زیوین ته نافی زولفی هه لداوه

* * *

و وتم به بهختی خه والو وهره نه تو بی خروا
له خو هه لسته زه مانن بچینه وه نه و لا

نه وهی شایانی باسه نه بین نه وه بزانی که حاجی ده وریکی بالای هه بووه
له نه همیهت دانا به زمانی کوردی و به کوردی نووسین ، هه ر وه کو له
پیشه وه باسمان کرد ، نه م بابه ته له به ره مه کانی دا دیاره . وه نه بین نه وه بزانی
که حاجی سه ری له سلیمانی داوه و دیاره چاوی به نالی که وتووه ، جگه
له وهی که له نهسته مول ، چاویان به به کتر که وتووه .

۶- مخلص ۱۸۲۵ (۲۳)

به عیجزو زیللهت و غور بهت له دنیا کهس به من نابین
ده خیلت بم مهی به ساقی به بین نایی و مهی به نابین
مه دینهی مولکی بابان « مخلصا » به عنی سوله یمانی
که جینی دوو هه زره تی و این نه بین وه ک کعبه الله بین

★ ★ ★

پینج خسته کی له سه ر شیعی شیخ رهزا :
هه ر کهس که نه کا خزمه تی نه و پیره به چاکی
محفوظه له دنیا له جه هه تنه م نه باکی
نه م نه رزه وه کو نه رزی حیجاز وایه به پاکی
مه ربووته هه یاتم به سوله یمانی بو خاکی
خوزگم به سه گی قاییه که ی نه حمده ی کاکی

★ ★ ★

خو این خو ش بوو « مخلص » هه ر وه کو هه موو هاوری کانی سه ری
خۆی به دوای زانست و مامۆستادا به ره و کۆیه که وتۆته ری و ماوه یه ک له وئ
ماوه ته وه و سه فیری شیره زمانی شیعی بابان بووه له و ناوچه یه دا ، به تاییه تی
که مخلص هاوچه رخی نالی بووه و . دوور نی به کاتن « مخلص » له کۆیه

بووه ، همان کات بووبن که شیخ رهزای تاله بانیش له وئی بووه .
۷- مهجوی ۱۸۳۰ (۲۴) :

بن که س منم ، که سنی له زوبانم بگا نیبه
همدمه خودا نه ناسن و دهم پر له یا خودا

* * *

نه گه یمه نه و جوانه و گه یمه پیری
مهدهد یا پیری پیرانی بوخارا

* * *

خه لاصی بوونی قهت ناوئی نه سیری زولفی زنجیرت
له بهر تیرت مهلهک بن ، هه لفرینی نه بوه نه خچیرت

* * *

ووتی : سهیری دهر و ده شتم نه ماوه
له چاوم مهوج نه دا پر دهشت و دهر مهست

* * *

۸- شیخ رهزا ۱۸۳۵ (۲۵) :

له بیرم دئی سوله یمانی که دار الملکی بابان بو
نه محکومی عه جه م نه سوخره کیشی ئالی عوسمان بو
له بهر قاپی سه را سه فیان ده به ست شیخ و مهلا و زاهد
مه تافی که عبه ، بو ئه ربابی حاجت گردی سه یوان بو
له بهر تابووری عه سکه ر ری نه بو بو مجلسی پاشا
سه دای مؤز یقه و و نه ققاره تا ئه یوانی که یوان بو

* * *

زوبده ی مه تاعی حکمه ته ئم شعری کوردی به
هه رزانه بن مبالغه حرفی به گه وه ری

جامه‌ی حیاتی عاریه‌تی کورته زینهار
ئالوده دامه‌نی مه‌که بو پیتی میزه‌ری

★ ★ ★

وه‌ره ده‌ستی بخه‌مه گه‌رده‌نی به‌للوورینت
تا وه‌کو سفره له داخا بدری ورگی ره‌قیب

۹- حاجی مه‌لا عبدالله جه‌لی ۱۲۵۰ (۲۶) :

حیاتی من له دووری تو مه‌ماته
عه‌جایب نسه‌بتیک و ارتباطه

★ ★ ★

هه‌موو عومرم به پایز چوو له هه‌جران
به‌هارم هه‌چ نه‌دی بو گه‌شت و سه‌یران

★ ★ ★

حاجی مه‌لا عبدالله جه‌لی :

له‌گه‌ل شیخ ره‌زای تاله‌بانی دا ئاشنا بووه ، چونکه شیخ ره‌زا وه‌کو
ووتمان له مه‌دره‌سه‌ی « حاجی مه‌لا اسعد » له‌گه‌ل مه‌لا عبدالله و که‌یفی دا
خویندویه‌تی :

شیخ ره‌زا خویندنی عیلمی له مزگه‌وته‌کانی که‌رکوک و کویه و
سلیمانی ته‌واو کردوه ، له‌به‌ر ئه‌وه‌ زمانی شیخ ره‌زا و ئاشنایه‌تی له‌گه‌ل ئه‌م
سێ شوینه‌ی کوردستانی جنوبی دا ده‌وریکێ بالای هه‌بووه له‌بو تیکه‌ل بوونی
تا که تا که‌ی شیوه‌ی ئه‌م شوینانه له‌گه‌ل یه‌کترا ، له شیعی شیخ ره‌زادا ،
چونکه ده‌وری ژووری دهرس و حوچره‌ی مزگه‌وت و شه‌ره شیعی مه‌لا و
فه‌قیان زور گرنگ بووه له‌بو په‌یوه‌ندی و تیکه‌ل بوون .

۱۰- ئه‌خته‌ر ۱۸۳۹ (۲۷) :

هه تا وهك شیری دایکت لیت حلال بین
خه ناوی که به خوینم دست و په نجه

★ ★ ★

به لا گهردانی بالآت بم نه گهر چی
نصیبی من لهوئی دهرد و به لایه

★ ★ ★

به له نجه و بین که نین و چاوی مهست
گرفتار بووم به هم به خته سیاه

۱۱- سالمی سنه ۱۸۴۵ (۲۸) :

زه هری ماره عهیشی دنیا چون له رئی دایه مه مات
نه هلی دل بو خاتمه دایم هه به مه بهوت و مات

★ ★ ★

روچی شیرینم له دهوری قهددی ششادت گهری
تا تصدق بین له بو ره ددی هه موو دهرد و به لات

★ ★ ★

چاوی مهست چون له هه ر لا مهردمی دل برده
بین دلان بو دل ، له هه ر لاین ته ماشا دینه لات

★ ★ ★

۱۲- مهجدی ۱۸۴۹ (۲۹) :

له دو لا زولفی لاولاوه ، له سه ر روی قامت نالاوله
خه مو پیچی هه موو داوه چ له م لاوله چ له و لاوله

★ ★ ★

موژهی وهك یتشی په یكانه ، هه میسه کاری پیکانه
دلی هه خویش و بیگانهی به هم په یكانه پیکاره !

★ ★ ★

سه با یینی نه گه ر یینی له زولفت دین و دل دینی
وهلاکین کنی دل و دینی له بو عوششاقی تو ماوه

★ ★ ★

۱۳- حریق ۱۸۵۱ (۲۰) :

چاوه کهم نه مرو له گولشهن گول به عیشوه خوی نو اند
نهك نهك گیر بم به مهرگی تو قسم ، هیچ نه م دواند !

★ ★ ★

که و تو ته سه رم نه شك و غوباری نه له می دل
یه عنی که قوری میهنه ته کردومه به سه رما

★ ★ ★

۱۴- نه دمب ۱۸۵۹ (۲۱) :

شیت و شهیدایی بوتیکه دله که ی پر له خه یال
نه ورهس و ساده روخ و سه رو قه د و چوارده سال

★ ★ ★

وه ره نهی نیگاری جاران ، به ته ریقی ره سمی جاران
بکه ده فمی ده ردی سه رمان له خوماری ناته وانی

۱۵- نیهانی ۱۲۸۲ (۲۲) :

وا هاته ده ری گول له سه ر و په رده یی نازی
نهی خو م به فیدای سه روی قه دی و دیده یی بازی

★ ★ ★

مهستانه و و با سهلتهت و عز و دلارا
با له نجهی سهر په نجه له سهر نه رضی درازی

★ ★ ★

۱۶- مه تهی له ۱۹۲۱دا (مردوه) (۳۳) :

له بهر شه معی جه مالی روت د سوو و تیم مثلی په روانه
به لېن معلومه پیشه ی عاشق هر زاری یو گریانه

★ ★ ★

قه مهر خه ددی ، سه هی قه ددی ، که مهر مووی ، سه من بووی
به دهن سیمی ، دهن میمی ، جه فا کاری ، دل نازاری
له بهر نه وهی مه تهی دوستی شیخ رها بووه ، لایه نگیری ره زای کردووه
له هه جوی شوکری فه ضلی دا ، که به مه ده ست پین ده کا :
شوکری خوت دیزانی توله ی چاکه قه ت ناوا نه بی
یا ده لېن :

گهر ره ئیسی شاعران روخصهت بداتن کافیه
(-) مه تهی (-) درینی دوژمن و نه عدا نه بین

۱۷- پیره میترد ۱۸۶۷ (۳۴) :

گزنگی خور نه داته به فراهه کی شاخی عمر گودرون
بریهی خو شتره لای من له دورپر و گه وهه ری قارون

★ ★ ★

به لېن حاله په شتواوه ، فرنده بالی سووتانووم
نه ما غه پری که لاره ، شه و بنالینه له وئی وهک بوم

★ ★ ★

غم ناسمانه شینه که وا بهرگی ماته مه
تحلیلی وا کراوه ، که قویبهی غمه ته مه

★ ★ ★

به نه شنه ی باده ی نازی خۆت سهر خۆش
مه یخانه عشقی خستوته خرۆش

★ ★ ★

فراقت فرقی کرد به کوی مه فریق
دل به شوقی غم وهك شه به ق بوو شه ق

★ ★ ★

۱۸- ناری ۱۸۷۴ (۳۵) :

چاوه که م من بۆه دایم کار و پیشه م زاری به
حاکمی چاوت له گه ل من مائلی غه دداری به

★ ★ ★

نه فوس سه متوره سینم سازو ، دل نه ی
حکایه ت خوانی دوری تۆن په یا په ی

★ ★ ★

تا هیر به گك ۱۸۷۵ :

قوربانی روخت بم که شکستی به قمر دا
حهیرانی له بت بم که ره واجی به شه که ر دا

★ ★ ★

ئه ی پر تهوی ره نگت وه کو ره نگت هه مه ره نگه
خالت به مثل زولفی سیاهت شه وه زه نگه

★ ★ ★

له سایه ی تیغی نه برۆی تو له روژی هه شردا جانا
بحمد الله حسابی من له گه ل جمعی شهیدانه

★ ★ ★

۱۹- زیوهر ۱۸۷۵ (۳۶) :

تکائی ئابروی چه مه ن به رویی ئابداره وه
شکائی نرخی نه سته رهن به زولفی مشکباره وه

★ ★ ★

یهك عهیی خه لك نه یینی خۆت ساحبی هه زاری
خه لکت له لا خه راره خۆیشت وه کو ده واری

★ ★ ★

۲۰- هه مدی ۱۸۷۶ (۴۷) :

ئه ی وه ته ن : رۆم و هه جه م موشتاقی کوردستاته
ئیفیتخاری میله ته ی کورد شه وکه وتی عنواته

★ ★ ★

کئی هیلالی دیوه شه ق بئ ؟ ماهی نه خشه ب بئ به گو !
تفلی چاوی یار نه کا بازی به سه د کولم و برۆ

★ ★ ★

۲۱- مه لا محه مه د کوری مه لا عبدالله ۱۲۹۳ (۴۸) :

نه گه ر عزیزت ده وئی هه سه ته به هیمه ت
به مکر و سه بر و ته دبیر و کیسه ت

★ ★ ★

ئه بئ مبلله ت هه موو یهك بن له گه ل یهك
له نه ربابی قه له م تا خاوه نی چهك !

۲۲ - صافی ۱۸۷۶ (۳۹) :

دل له بهر دهردی فیراقی یاره مه یلی مه ی ده کا
گوئی له ده نگی ساز و عود و به زمی نای و نه ی ده کا
سه رده مچ مه ست و خوماره خادمی مه یخانه یه !
وه ختی ته سیحی له ده ست و صوفی یه و حه ی حه ی ده کا

۲۳ - بیتخود ۱۸۷۸ (۴۰)

غه زالی خوښ خه رامی من که طورپه ئینتیشار نه کا
هه زار شیری صف شکه ن به رشته یین شکار نه کا

* * *

ناگا به سه روی قامه تی نه و شوخه ئاهی من
نه و له نجه یه ی صه با به قه دی یاسه مین نه کا

* * *

۲۴ - حوسینی ۱۳۰۶ (۴۱)

پینج خسته کی له سه شیعری نالی :
وا مووی سیه ت عاشقی هیناوه ته رو رو
نه فشانه به رووی تووه ده لئی میسکه وه یا خو
نافه ی خوته نه خه جله تی دا زه نگی رو هیندو
زولفت له سه ری روو به خه م و تابشه نه مرو
دودی سیه ی عوده له سه عارضی پشکو

* * *

۲۵ - شیخ سه لام ۱۸۹۲ (۴۲)

میرم تو ته نها له قه بری تارا
منیش بچ که سم له کوچی شارا

* * *

له نوطى غيره نه چي قيمه تى نه دهب ئيمرو
که وهک متاعى شکسته به که سر و که م نه روا

★ ★ ★

۲۶ — على باير ۱۳۰۵ (۴۳)

به مردوو روچ نه به خشى پيکه نيني ليوى شيرينت
له سر کام دينى گيانه ، پيم بلن يا پيمه سر ديت

★ ★ ★

دلن بو به رزى وه تهن نه دا جوش
به بادهى عه شقى نه و نه بن سر خوش

★ ★ ★

۲۷ — ميرزا مارف ۱۸۹۴ (۴۴)

غره ض بو پای بوسى تو به جه زب و ده فعي چي نه شيا
له هه ر لايى سقوطى کرد به سجده ديتنه بهر پيتان

★ ★ ★

وه کو تاووس چيه ئيمرو به ناز وا خوت نه نه خشيتى
په نا به خوا به چاوتا دياره ديسان دل نه له رزيتى

★ ★ ★

نه کهى به رد هه لگري بو شيشه يى دل ، شيتنه که خود دل
له تو زياتر کهسى کهى تيا نى به بو تيکى نه شکيتى

★ ★ ★

۲۸ — شيخ نورى ۱۸۹۶ (۴۵)

چ نوو کى خه نجرى بوو وا برى ريشه يى دل و گيانم
چ تينى ئاگرى بوو وا به جارى جه رگى سوونانم !؟

★ ★ ★

نالہی حەزینی کاری ئە کردە دل و جگەر
وہک نوکی تیری دەرد و بەلا تیز و کاریگەر

★ ★ ★

ئەووەل و و ئاخەر خەتای ئەم روو رەشە روو پۆشە بوو
بوو بە مانعمان بچینە کۆمەلی پیاوانەوہ

۲۹ — ئەئیری ۱۸۹۷ (۴۶)

روح و مالت سەرفی رینگە میللەتت کہ رووچە کہم
گەر لە خوا لطفی عمیم و جود و ئیحسانت ئەوئ

☆ ☆ ☆

ئەئ «ئەئیری» هیندە عەشقی میللەتی کوردت هەبە
بشمیری لام وایە قەبری گردی سەیوانت ئەوئ

★ ★ ★

۳۰ — احمد مختار ۱۸۹۷ (۴۷)

لە خەو هەستن درەنگە میللەتی کورد خەو زەرەرتانە
هەموو تاریخی عالم شەھدی فەزل و هونەرتانە

★ ★ ★

کہ دلبر خۆی نواند خورشیدی خاوە و زو فراری کرد
خەجالەت ماو بە زەردی عەزیمی پستی کوشاری کرد

۳۱ — محمد رمزی ۱۹۰۲ (۴۸)

ناکەئ لە بەحری وشکی هەوادا پەلەئ مەلە ؟
ناکەئ بە دەشتی ئارەزووا بئ دەلیل ئەروون ؟
ناکەئ خەریکی کوشتن و فەوتانی بە کترین ؟
ناکەئ بە واتەئیکی درۆئ غەیرە دەست خەروون ؟

فیکری سہر کہ وتن بہ بن شک ئہی رہ فیقان غیرہ تہ
فہوز و ئیقبال و تہ عالی ہر بہ سایہی ہیمہ تہ

★ ★ ★

دل لہ کینہ خالی یہ ، بن گہردہ ، صافہ وک بلوور
صد تہ و لہ عنہت لہ چارہی خائینی سہ گسار ئہ کا

★ ★ ★

بہ شارت بن لہ قہومی کورد فہ لاکت شوینی مہ فقودہ
لہ سایہی خواوہ ئہ مرؤژہ خہ لایق جو ملہ مہ سعودہ

★ ★ ★

لہ لای خہ لقی گہ دایہ گہردی ژیر پنی ملکی دلداری
بہ سایہت وک « ہوما » تاجم لہ سہر ناکہی ئہ روئی ئوغر ؟

★ ★ ★

گہر راستہ فہ لہ ک نامہ بی اعمالم ئہ نوی
با سور بن وہ کو خوینی جگہر خطی کتابم

★ ★ ★

غروبی کردوہ روژی شکوہی بابانی !
بنو لہ قہ برہ کہ تا مستریح بہ ئہی سالم
لہ تو کورد ترن ئیستا نہ زان ہہ تا عالم ؟

★ ★ ★

وتت بہ حضرہ تی نالی رہ فیقی دہر بہ دہرت
خہ یالی عہودہ تی ملکی ئہ سیر نہ خہ یتہ سہرت
زہ لیلی نہ جم و ہلالہ ، شہوہ سلیمانی

جیهان بئ کام و بهد نام و زهلیل و بن دهلیل و زار
جهفاکیش و جگه ریش و ههزین و عاجز و بیمار

* * *

له ئیجادم چیره حکمهت ؟ که من بن خیر و بن بئیرم
گههئ عالم له مزگهوتام و گاههئ راهیبی دیرم
له کونجی تهکیه گاههئ دهنکه دهنکه سبجه نهزمیرم
گههئ مهستم له مهیخانه به بن هوشی کهر و کویرم
گههئ هه ربی رهقیه تیری ئاهم زوره نهینیرم
بلین بابیته مهیدان بۆم ، زرئی چی لایه بی پوشتی

* * *

سهدهزار چاوی خوماری عیشوه داری کهچ کولاه
بۆ سهعاتی شادمانی خاکه کهت قوربان نه کهم
نامهوی بۆ چیمه بهزم و ده بده بهی جانانی شهو
من ته مهتای بهزمی وهسلی خاکه کهی کوردان نه کهم

* * *

دل به دووی نهفسانه کهوتوو وای نهزانی وا نه بن
ئیشی دونیا رهنجی پئ ناوی به خوی کوتا نه بن
نهی نهزانی نهو به عارهق داری هیوا ئاو بدا
گه به خوین پهینی بدا نهوجا نه مه ره پیدایه بن

* * *

به دهستی خۆت که جامت خسته سەر لیوت غه شیمانە
ئەگەر زه هه‌ریشی تێدا بێن گوناھی خۆته بیزانه
هه‌له یاخو گوناخت کرد له کاتیکاکه بێن هه‌وشی
سزاو تالای هه‌رچی بێن ئەبێن وه‌ك باده بینۆشی

۳۸ - شیخ محمد حسین به‌رزنجی ۱۹۲۳ (۵۵)

فریشته‌ی خه‌م سەری سور ماوه ئەمشه‌و
ئەوه‌نده‌ی خه‌م به‌م و به‌و داوه ئەمشه‌و
له به‌ر لێشاوی تیبی مه‌ینه‌تیدا
سوپای خۆشی شکستی داوه ئەمشه‌و

۳۹ - دیلان ۱۹۲۷ (۵۶)

پێنج خسته‌کی له‌سه‌ر شیعریکی «سالم» :
من برۆی په‌یوه‌ستی ئەو نازداره شیر و تیرمه
پرچی لول و زولفی ئالوز کۆته‌وو زنجیرمه
قوژبنی مه‌یخانه‌ دايم گۆشه‌یی ته‌دیرمه
سوجه‌ بردن بو نیگایه‌ کرده‌وه و ته‌فکیرمه
شیخی ئەو پیر و موسینه ، من جوانی پیرمه

سه‌یره به‌زمه ، هه‌له‌په‌رینه ، پر له قاقاو خه‌نده‌یه
نه‌عه‌ته‌ی گۆی که‌ر ئەکا جۆش و کولی سه‌یرانه‌که‌م

به‌رگی به سامی ماته‌می پۆشی
له خوینی کولی گوئی چه‌می تۆشی

★ ★ ★

گول کاسه‌ی باده ، شه‌ونم بۆته‌مه‌ی
مه‌ل مه‌ستو سه‌رخۆش ده‌می پر تۆخه‌ی

★ ★ ★

جاران دل‌م به‌مه‌ئوسه‌ی
دێری خه‌فه‌تی نه‌نوسه‌ی

دوای نه‌وه‌ی به‌په‌ی سالی له دایک بوون ، وه‌یا مردنی ، شاعیرانمان
به‌ره‌می ریزی له شاعیرانی هاوچه‌رخ و دوای نالی و ئیستای وولاتی
نالی مان خسته‌ به‌رچاو ، ده‌بینین له روی زمانه‌وه‌هه‌مان زمانه‌ که نالی ده‌ستی
په‌ی کردوه ، مه‌گه‌ر چه‌ند وشه‌یه‌کی نوێ نه‌بێ که له‌به‌ره‌می شاعیرانی
ئیستامانا ده‌یان بینین ، نه‌ویش زوربه‌ی په‌یوه‌ندی ، به‌باری پیشکه‌وتن و
جولانه‌وه‌ی نه‌ته‌وایه‌تی و پیشه‌سازی و تکنولوژیه‌وه‌هه‌یه ، چونکه‌هه‌ر
وه‌کو له‌پیشه‌وه‌پیشانماندا ، وه‌ختی نالی ده‌لێ :

نه‌مردم من نه‌گه‌ر نه‌مجاره‌ بێ تو

نه‌چم شه‌رته‌هه‌تا نه‌و خواره‌ بێ تو

ده‌روونم خالی‌یه‌ وه‌ک نه‌ی ده‌نالی

هه‌واریکه‌ چه‌ پر هاواره‌ بێ تو

نه‌گه‌ر شیوه‌ی دارشتن و هونه‌ری شیعیر و کیش و ناوه‌رۆک بخه‌ینه
نه‌ولاوه ، ده‌بینین نه‌و دوو به‌یته‌ له روی زمانه‌وه‌هه‌کو هی شاعیریکه‌
ئیستامان وایه‌ که‌واته‌ نه‌م زمانه‌ی که‌ ئیستا پێی ده‌لێن زمانه‌ی نه‌ده‌بی ، نه‌گه‌ر
هه‌ر نه‌و زمانه‌ی نالی و سه‌رده‌می نالی نه‌بێ ، ناوه‌رۆکه‌که‌ی زمانه‌که‌ی نالی به‌

« بهراویز و سهرچاوه‌گان » :

- (۱) له‌بهر ئه‌وه‌ی که زۆرکەس له دۆستدارانی نالی و شاره‌زبان کهم و زۆر ، له کتیب و گۆفار و رۆژنامه‌دا ده‌رباره‌ی نالی و ژبانی نالی‌بان نووسیه ، به‌پن‌ویستم نه‌زانی که منیش دووباره‌یان بکه‌مه‌وه ، ته‌نها ناوی هه‌ندێ له‌و زاتانه‌ ده‌بهم تا‌کو ئه‌گەر که‌سێ به‌ پ‌ن‌ویستی زانی سه‌یری به‌رهمه‌کانیان بکا ده‌رباره‌ی نالی :
- ا - دیوانی نالی « کوردی و مه‌رویانی » بغداد ۱۹۳۱ .
- ب- دیوانی نالی علی مقبل چاپی ئیران - چاپخانه‌ی بهرامی ۱۳۲۷ شمسی .
- ج- میژووی ئه‌ده‌بی کوردی شیخ علاءالدین سجادی بغداد ۱۹۵۲ ، ۱۹۷۱ .
- د - رۆژی کوردستان ژماره ۳۴ سالی ۱۹۷۵ د . خه‌زنه‌دار .
- ه - چه‌بکیک له‌ گۆزاری نالی مامۆستا مسعود محمد - کۆری زانیاری - بغداد ۱۹۷۶ .
- و - دیوانی نالی مامۆستا مه‌لا عبدالکریم و هاوکارانی به‌غدا ۱۹۷۶ .
- ز - دیوانی نالی و فهره‌نگی نالی د . مارف خه‌زنه‌دار به‌غدا ۱۹۷۷ .
- (۲) بۆ وینه‌ مولانا خالد نه‌قشه‌ندی - ئه‌وه‌ بوو به‌ره‌و هندستان که‌وته‌ ری و لای شیخ ده‌لوی ده‌رس و ته‌ریقه‌ی نه‌قشه‌ندی وه‌رگرت و به‌ دیاری هێنایه‌وه‌ بۆ کوردستان و به‌ هه‌موو لایه‌کدا بلاوی کرده‌وه .
- هه‌روه‌ها مامۆستا « به‌توشی » که به‌ره‌و خه‌لیج که‌وته‌ ری و له‌وێ مایه‌وه .
- (۳) ده‌بێ ئه‌وه‌ بزانی که‌ زوریان ده‌یان تووانی به‌ عه‌ره‌بی و تورکیش بنووسن و بخوێنن ته‌نانه‌ت شیعریشی پ‌ن‌ بلێن وه‌ک شیخ ره‌زا .
- (۴) عه‌ره‌بی به‌ هۆی قورئانی پیروز و ئابنی تیسلامه‌وه ، تورکی به‌هۆی ده‌سه‌لات و فارسی به‌ هۆی ده‌سه‌لات و کتیبی عیلمی و ئه‌ده‌بی‌یه‌وه‌ وه‌کو شانامه‌ی فیره‌ده‌وسی ، گولستانی سعدی و به‌رهمه‌کانی حافظ و جامی و نظامی .
- (۵) زمانه‌ ئێترانی به‌کان به‌ پ‌ن‌ی زانستی میژووی زمان سێ سوریان به‌ سه‌را هاتوه‌ : ۱ - سوری کۆن [سوری زمانه‌ ئێترانی به‌ کۆنه‌کان له‌ زۆر کۆنه‌وه‌ تا رۆخانه‌ی ده‌وله‌تی هه‌خامه‌نشی له‌ سالی ۱۳۰ پ . ز ، دا . ب - سوری ناوه‌راست ، دوای روخاندنی هه‌خامه‌نشی تا هاتنی ئیسلام ح - سوری نوێ (تازه) : له‌ روخاندنی ساسانی به‌کانه‌وه‌ به‌واتا له‌ هاتنی ئیسلامه‌وه‌ ده‌ست پ‌ن‌ ده‌کات تا ئیمرو ... سه‌یری « تاریخ زبان فارسی » به‌ قه‌لمی « دکت‌ر پرویز ناتل خانلری جلد اول چاپ دوم ص ۲۰۰ » بکه .
- (۶) ۱ - له‌ به‌ر نه‌بوونی ده‌سه‌لاتی ته‌واوو فه‌رمانه‌وابی سه‌ره‌بخۆ ، ئهم دوو

شیتویه هەر به که یان که چەند شیتویه کی ناوخرایی یان له ژیر بالدا بو ،
وورده وورده ناماده بی یان پهیدا کردو ، وه کو هه موو زمانیکی تری نهو
سه رده مه ، یۆ به کار هیتان و شیعر ووتن ، شایان و ناماده بوون .

ب - نهو هی شایانی باسه له بهر چەند هۆیه ک ، که له وهی کورددا
نه بوو ئه م دوو شیتویه به ره یان ده سەند ، به لام که سه یری به ره سه می
شاعیرانی هەر دوو شیتویه که ده که یان ، ده لیتین زمانی کوردی به واتا دوو
زمان نی به ، وه دیاره وورده وورده به خزمەت کردن و ووریایی و به ره هم
نووسین و قوتابخانه وه شیتویه کی یه ک گرتووی نه ده بی مان بسۆ هاتووه
دیته کایه وه .

(سه رنجی له زمانی نه ده بی یه ک گرتووی کوردی) دوکتور عزالدین

مصطفی بده .

(۷) العقد الجوهري فی شرح دیوان الشیخ الجزری - تألیف - الملا محمد

البهتی الزفنگی مطبعة الرافدین - قامشلی ۱۹۵۸ م ج ۱ ص ۲

(۸) خانی : احمد کوری شیخ ئه لیا س له سالی (۱۰۶۱) کۆچی له بایه زید

له دایک بووه خاوه نی داستانی به ناو بانگی کوردی (مه موزین) ، سه یری
میژوی نه ده بی کوردی چاپ دووم ل ۲۱۴ سجادی بکه . مه موزین چاپی
شوره وی موسکو ۱۹۶۲ .

(۹) له نه ده بیاتی فارسی دا ده بینین که پاشا و میر و ده سه لات داره کان به

جۆریک شاعیران و نووسه رانیان هان ده دا و خزمه تیان ده کردن که
خۆشیان سه ریان سوور به مینن به راده یه ک ده لیتن عنصری شاعیری ده رباری
محمود و مسعودی غزنوی قابو قاجا غی مالی هه مووی له زهر و زیری
به خشی سولطان و بادشایان بووه . رضا قلیخان هدایت له مجمع
الفصحاء دا ج ۱ ص ۳۵۵ ده لئی :

(شنیدم که از نقره زد دیگدان زر ساخت آلات خوان عنصری)

سه یری مجمع الفصحاء ، دیوانی عنصری ، (تاریخ ادبیات ایران)

بکه .

(۱۰) لیره دا مه به ستی نه وه به که زمانی کوردی وه کو زمانی « فارسی دری » به ،

که له ناو ئیرانی به کاندایا وه شیعی پی ده وتری ، دوا ی نه وه ی
بوژایه وه و خزمەت گرا .

(۱۱) مه وله وی ۱۸۰۶ - ۱۸۸۲ میژووی نه ده بی کوردی ص ۲۷۶ .

(۱۲) له به ره مه کانی مه وله وی جگه له دیوانی شیعی :

۱ - (العقیده المرضیه) به که بریتی به له عه قیده یه ک به کوردی ، وه
عه قیده به به فارسی - که له سالی ۱۳۵۲ کۆچی دا له لایه ن

محمی‌الدین صبری نمیمی - له چاپخانه‌ی سعاده - مصر - چاپ
کراوه .

ب - عه قیده به کی تری به کوردی - که به ناوی (عه قیده‌ی مه‌وله‌وی)
له سالی ۱۹۷۷دا له لایهن - محمد علی فره‌داغی - به‌وه بلاو
کراوه ته‌وه چاپی کوری زانیاری کوردی - به‌غدا .

(۱۳) ۱ - محاضراتی (نقدی) خوالی خۆشبو مامۆستا گۆران .
ب - سه‌رنجی له زمانی ئه‌ده‌بی به ککرتووی کوردی - ل ۲۳ دوکتور
عزال‌دین مصطفی به‌غداد ۱۹۷۱

(۱۴) کومه‌له شیعری حاجی قادری کوی - عبدالرحمن سعید - سلیمانی
۱۹۲۵ .

(۱۵) ۱ - جامی - نورالدین عبدالرحمن احمد جامی - شاعیر و سۆنی
به‌ناوبانگی ئیرانی سه‌رده‌می ته‌یموری - له سالی ۸۱۷ هـ له دابک
بووه و له سالی ۸۹۸ دا مردوه ، پیتشه‌وای ته‌ریقه‌ی نه‌قشبه‌ندی به
له‌دوای شیخی جامه‌وه . گنج سخن د . صفا . تهران ل ۳۵۵ .

ب - سلمان ساوجی : جمال‌الدین سلمان علاء‌الدین محمد ساوجی :
شاعیری گه‌وره‌ی ئیرانی ، سه‌ده‌ی هه‌شتمی کۆچی به ، له سالی
۷۷۸ کۆچی دا مردوه . ل ۲۸۹ گنج سخن د . صفا . تهران .

ج - ابن یمین : امیر محمود کوری امیر یمین‌الدین ظفرایی فریومدی -
شاعیر و فه‌سیده سه‌رای ئیرانی سه‌ده‌ی جه‌وته‌م و هه‌شتمه
۶۸۵ - ۷۶۹ ل ۲۶۹ گنج سخن ج ۲ د . صفا - تهران .

(۱۶) سه‌یری مقالاتی دربار‌ه‌ی زندگی و شعر سعیدی - به کوشش دکتور منصور
رستگار - چاپ دوم ل ۳۲۸ - بکه .

(۱۷) له نوسخه‌به‌کی ده‌ستخه‌ت‌دا ئه‌م به‌یته به‌م جۆره‌به :

» هر چند که دکا زار پر آزاری بفرجه

بو دعوت حاجی (ماچی) له گویا دمی نادى (نادا)

به‌لام له لای مامۆستا مه‌لا عبدالکریم و ، د . خه‌زنه‌دار و آقای علی

مقیل به‌و جۆره‌به که له سه‌روه‌ه نووسراوه

(۱۸) ۱ - دیوانی سالم - کوردی و مه‌ریوانی - بغداد - ۱۹۲۳ .

ب - میژووی ئه‌ده‌بی کوردی - سجادی - ل ۲۵۶ چاپی دوهم بغداد .

(۱۹) دیوانی مه‌لا وه‌سمن - چاپی نجف ۱۹۷۳ .

(۲۰) ۱ - دیوانی کوردی چاپی هه‌ولتیر ۲۵۷۳ کوردی .

- ب - میژووی ئه‌ده‌بی کوردی - چاپی دووهم - سجادی - ل ۳۲۷ .
- (۲۱) ل ۲۷ - کۆبه و شاعیرانی - چاپی بغداد ۱۹۶۱ - کریم شاره‌زا .
- (۲۲) ل ۱۷ حاجی قادری کویی چاپی بغداد . محمدی مه‌لا کریم .
- (۲۳) ده‌ستخه‌تی دیوانی مخلص جه‌نابی (حاجی مه‌لا رسولی) دیلژیته‌یی - که لای « د. عزالدین » ی کوره‌زایه‌تی .
- (۲۴) ۱ - دیوانی محوی - به کوششی مامۆستا مه‌لا عبدالکریمی مدرس و محمدی مه‌لا کریم به‌غدا ۱۹۷۷
- ب - میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۳۶۱ .
- (۲۵) ۱ - دیوانی شیخ ره‌زای طاله‌بانی به کوششی حسن طاله‌بانی .
- ب - میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۳۷۴ .
- (۲۶) کۆبه و شاعیرانی - کریم شاره‌زا ل ۳۲ .
- (۲۷) کۆبه و شاعیرانی - کریم شاره‌زا ل ۳۸ .
- (۲۸) میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۳۹۸ .
- (۲۹) میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۴۰۹ .
- (۳۰) میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۴۲۱ .
- (۳۱) میژووی نه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۴۳۷ .
- (۳۲) کۆبه و شاعیرانی - کریم شاره‌زا ل ۵۲ .
- (۳۳) کۆبه و شاعیرانی - کریم شاره‌زا ل ۵۵ - ۵۹ .
- (۳۴) دیوانی بیره‌میتیدی نهر - به کوششی محمد رسول « هاوار » به‌غدا ۱۹۷۰ .
- (۳۵) ل ۴۹۶ - میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم - بغداد .
- (۳۶) میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۵۲۸ .
- (۳۷) میژووی ئه‌ده‌بی کوردی چاپی دووهم ل ۴۷۶ .
- (۳۸) کۆبه و شاعیرانی - کریم شاره‌زا ل ۶۴ .
- (۳۹) کۆبه و شاعیرانی - کریم شاره‌زا ل ۶۷ .
- (۴۰) دیوانی بیتخود به کوششی محمدی مه‌لا کریم به‌غدا ۱۹۷۰ .

- (۴۱) کژیبه و شاعیرانی - کریم شاره‌زا ل ۷۵ - ۷۶ .
- (۴۲) شیعر و نه‌ده‌بیاتی کوردی به‌رگی دووهم مامۆستا رفیق حلمی - ل ۸۸ .
- (۴۳) شیعر و نه‌ده‌بیاتی کوردی به‌رگی دووهم مامۆستا رفیق حلمی - ل ۱۲۲
- (۴۴) گول‌ده‌سته‌ی شعرای هاو‌عه‌سرم - علی کمال بابیر ناغا - چاپی دووهم ۱۹۶۹ ل ۳۴ .
- (۴۵) شیعر و نه‌ده‌بیاتی کوردی . ل ۱۹۹ .
- (۴۶) هۆنراوه‌ی نوری شیخ صالح ل ۱۱ چاپی سلیمان ۱۹۵۸ .
- (۴۷) گول‌ده‌سته ل ۱۲ .
- (۴۸) میژووی نه‌ده‌بی کوردی ل ۵۴۴ .
- (۴۹) گول‌ده‌سته ل ۴۳ .
- (۵۰) دیوانی بێ‌ک‌ه‌س - به‌کوششی محمدی مه‌لا کریم - ۱۹۷۰ .
- (۵۱) به‌ه‌شت و یادگار و فرمیتسک و هونەر - سلیمانی ۱۹۷۱ .
- (۵۲) دیوانی صفوت - مه‌لا مصطفی حاجی مه‌لا رسول - ده‌ستخه‌تی دیوانه‌که‌ی لای د. عزالدینی کوریتی
- (۵۳) باخچه‌ی شاعیران - عبدالعظیم ماوه‌تی و عبدالقادر صالح - سلیمانی ۱۹۷۰ ل ۱۲ .
- (۵۴) شعر و ادبیاتی کوردی به‌رگی دووهم - رفیق حلمی به‌غدا ۱۹۵۶ ل ۱۲ .
- (۵۵) باخچه‌ی شاعیران ل ۱۲۶ .
- (۵۶) باخچه‌ی شاعیران ل ۱۵۸ .
- (۵۷) دیلان به‌غدا ۱۹۶۹ ل ۹ و ل ۹۰ .
- (۵۸) دباری - کامهران - ل ۱۴ .
چگه‌ له‌و کتیبانه‌ی که‌ له‌گه‌ل به‌راویزه‌کاندا ناویان هاتوووه سوود له‌ گه‌لێ
کتیبی تر وه‌ر گیراوه وه‌ک :
- ۱ - گنج سخن ۳ مجلد دکتر ذبیح الله صفا چاپ پنجم ، تهران ۱۳۵۴ شمسی .
- ۲ - تاریخ ادبیات ایران . دکتر ذبیح الله صفا ، تهران .
- ۳ - مقالاتی ده‌باره‌ی زندگی و شعر سعدی دکتر منصور رستگار چاپ دوم ۱۳۵۰ .

